

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 373.3–057.87

Наталія Безлюдна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КЕЙС-СТАДІ

У статті визначено особливості формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі використання методу кейс-стаді, окреслено вимоги до сучасних учителів початкової школи, розглянуто структуру професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи та її складові, розкрито необхідність застосування методу кейс-стаді для формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи, проаналізовано основні напрямки досліджень науковців з приводу застосування методу кейс-стаді для навчання майбутніх учителів початкової школи, дано визначення методу кейс-стаді, описано типи кейсів, наведено приклади використовуваних кейсів в процесі навчання майбутніх учителів початкової школи, окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: професійна компетентність, учитель початкової школи, інтерактивні форми проведення занять, кейс-стаді, технологія, освітній процес, професійна діяльність, заклад вищої педагогічної освіти.

The article outlines the peculiarities of the formation of the professional competence of future primary school teachers in the use of the case-study method, it is proved that training with case studies develops students: analytical skills, practical skills, creative skills, communicative skills, social skills, requirements for modern teachers are outlined. elementary school, the structure of professional competence of future teachers of elementary school and its components is considered, the necessity of using the case-study method for formation of the professional competence of future primary school teachers, the main directions of the research of scientists concerning the application of the case-study method for the training of future primary school teachers are analyzed, the case-study method is defined, case studies are described, examples of the cases used are used in the process of training of future primary school teachers, outlined prospects for further research.

Key words: professional competence, elementary school teacher, interactive forms of classes, case study, technology, educational process, professional activity, institution of higher pedagogical education.

На сучасному етапі розвитку суспільство ставить перед освітою нові цілі. Далеко не вперше з початкової школи розпочинається реформа освітньої галузі. Основне завдання сучасної початкової школи – переорієнтувати навчання на освоєння знань, умінь та ставлень, які потрібні сучасній людині для життя, заохочувати дітей до навчання, робити їх успішними. Сучасному вчителю необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя. А це можливо лише за умови високого рівня професійної компетентності, наявності розвинених професійних здібностей. Про це ми читаємо в державній національній програмі «Освіта», де наголошується, що один із головних шляхів реформування освіти полягає в необхідності «підготовки нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їхнього професійного та загальнокультурного рівня» [3]. Законодавчими і нормативними документами (Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Указ президента України «Про стратегію сталого розвитку Україна – 2020 від 20 січня 2015 року № 5/2015» створено засади для впровадження та реалізації компетентнісної моделі освіти, результатом якої є сформованість професійної компетентності випускників закладів вищої освіти.

Останнім часом питання професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи досить повно досліджений науковцями України (О. Антонова, Н. Баліцька, Л. Бірюк, О. Будник, Г. Волошина, І. Дичківська, О. Дубасенюк, І. Казанжи, Л. Кекух, Г. Коберник, Л. Коваль, А. Коломієць, В. Коткова, Г. Кравченко, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Нікулочкіна, І. Осадченко, І. Пальшкова, О. Пометун, О. Комар, О. Савченко, Т. Семнюк, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Ю. Шаповал та ін.).

Метою статті є визначення окремих особливостей формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі використання методу кейс-стаді.

Досліджуючи сучасні аспекти професійної підготовки учителів, учені зазначають, що особливої актуальності набула проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи, специфіка роботи яких пов'язана з фаховою поліфункціональністю, багатопредметністю і в той же час класним керівництвом, формуванням ключових компетентностей в молодших школярів, особливостями роботи з дітьми молодшого шкільного віку тощо.

Сучасний підхід до структури професійної компетентності майбутніх учителів пропонує розглядати цей феномен як сукупність ключових (універсальних; *key skills*: соціальна, комунікативна, інформаційно-комунікаційна, проблемна, кооперативна та ін.), базових професійних (загально професійних; *base skills*: психологічна, педагогічна, рефлексивна, нормативно-правова та ін.) і спеціальних (*core skills*: сукупність характеристик професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи,

наприклад: методична, предметна, дидактична та ін.) компетентностей. У тісному взаємозв'язку вони утворюють складну структуру, що формує професійну компетентність майбутніх учителів початкової школи. «Особливий вплив на усвідомлення і організацію підготовки майбутнього вчителя початкових класів у вищому навчальному закладі, а також його становлення як компетентного фахівця-професіонала має зміна парадигми освіти від традиційної до особистісно орієнтованої та введення в освітній простір Державних стандартів, в яких зафіксовано потреби сучасної початкової школи в ерудованому, вільно і критично мислячому вчителіві, такому, що володіє системою психолого-педагогічних і методичних знань, вміннями працювати з різними типологічними групами дітей, готовому до пошуково-дослідницької роботи, здатному проектувати як освітній процес, так і власне професійно-особистісне становлення» [1, с. 311].

Слушною в контексті нашого дослідження є думка академіка О. Савченко, яка, досліджуючи проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, зазначає, що у формуванні особистості майбутнього вчителя «необхідно гармонізувати загальнокультурні, психолого-педагогічні й методичні знання, уміння, способи діяльності, посилити їхню професійну спрямованість, забезпечити фундаментальність їх базової підготовки через запровадження державних стандартів, зміну об'єктів моніторингу, створення умов для персоніфікованої педагогічної освіти. Сучасна орієнтація освіти України на європейські цінності, вступ держави до Болонської угоди продовжує загальний напрям модернізації сучасної освіти. Тому нові підходи до освіти може реалізовувати лише компетентний вчитель, який володіє безліччю професійно-особистісних якостей» [4, с. 8].

Реалізація компетентнісного підходу ґрунтується на широкому використанні в навчальному процесі активних та інтерактивних форм проведення занять з метою формування і розвитку професійних навичок учнів. У світлі наведеного вимоги в навчанні студентів зростає роль однієї з основних форм інтерактивного навчання – методу кейс-стаді, або методу ситуаційного навчання («case-study» з англ. case – випадок, ситуація). Цей метод називають також методом активного проблемно-ситуаційного аналізу, оснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань – ситуацій (вирішення «кейсів»). Мета методу кейс-стаді – створити таку ситуацію, у якій студентам необхідно буде самостійно прийняти рішення. У вирішенні кейсу немає однозначної відповіді на поставлену проблему або питання, а є кілька відповідей, які можуть змагатися за ступенем правдивості. Кейс – це події, які реально відбулися в певній сфері діяльності і є основою для проведення обговорення в академічній групі під керівництвом викладача. Кейс, це завжди моделювання життєвої ситуації. Як інтерактивний, метод «кейс-стаді» може застосовуватися під час закріплення знань та вмінь, що були отримані на попередніх заняттях, розвитку навичок аналізу та критичного мислення; зв'язку теорії та практики.

Таким чином, метод кейсів є інтерактивною формою проведення занять, яка передбачає використання реальних (або наближених до реальних) ситуацій з метою аналізу їх студентами та вибору найбільш оптимального рішення. В першу чергу використання методу кейс-стаді сприяє формуванню у студентів практичних навичок щодо вирішення ситуацій, що постійно виникають у ході їх професійної діяльності. Використання цього методу сприяє розвитку аналітичних, практичних, комунікативних, творчих навичок, навичок самоаналізу тощо. При цьому навчання з використанням методу кейсів позитивно сприймається самими студентами, які розглядають рішення кейса, з одного боку, як гру, з іншого, як можливість застосувати отримані знання на практиці, оскільки ситуації, аналізовані в рамках кейса, беруться з реального життя, шкільної практики або власної практичної діяльності студента або викладача.

Традиційні кейси містять опис ситуацій об'ємом від 20 до 50 сторінок. Для навчальних цілей в рамках підготовки майбутніх учителів початкової школи такі кейси ми вбачаємо не зовсім зручними, оскільки вони вимагають значних часових і організаційних витрат, що ускладнює роботу студентів. Адаптованими до сучасної системи навчання у закладі вищої педагогічної освіти нами вбачаються «стислі кейси». Такі кейси доцільно використовувати при завершенні вивчення дисципліни для перевірки сформованості професійних компетентностей і виявлення прогалин в отриманих знаннях – перш за все, самими студентами.

На практичних заняттях, в першу чергу, слід використовувати міні-кейси, що складаються з одного-двох речень або декількох абзаців. Такі кейси містять необхідну для аналізу інформацію в найбільш стислій формі, що вимагає відповіді на конкретне запитання (або кілька запитань). При цьому практика використання кейсів в навчанні студентів показує, що слід міняти технологію застосування методу конкретних ситуацій. Пропонуючи студентам кейс із заздалегідь сформульованими питаннями викладач обмежує пізнавальну активність студентів, не викликаючи у студента потреби розмірковувати, аналізувати ситуацію. Тому, пропонуємо поряд з традиційними «конкретними ситуаціями» кейси нового типу, які містять опис ситуації без конкретно сформульованого питання. Студенти самостійно або в ході обговорення в малій групі повинні самі визначити, яка проблема описана в кейсі, сформулювати питання, які потребують відповіді при аналізі конкретної ситуації. У разі необхідності викладач може скорегувати запропоновані студентами питання і допомогти у формулюванні алгоритму аналізу кейса.

Наведемо приклади використовуваних кейсів в процесі навчання майбутніх учителів початкової школи: При вивченні питання «Сімейне виховання дітей молодшого шкільного віку» пропонуємо використовувався кейс «Моя сім'я». Мета такого кейсу – навчити студентів вирішувати професійну педагогічну задачу «Вміти проектувати і використовувати різні

форми і технології взаємодії з батьками відповідно до освітньої ситуації»; вміти встановлювати взаємодію з батьками як суб'єктами освітнього процесу.

Ситуація: Йде розмова в учительській з батьком одного з учнів. Хлопчик часто приходив в школу з невивченими уроками, грубить, ігнорує шкільну дисципліну. Під час уроку може, наприклад, встати і без дозволу вийти з класу. Його батько, керівник одного з великих підприємств, каже у відповідь на зауваження педагога: – Зрозумійте, у мене відповідальна робота. У мене абсолютно немає часу. Я його відправляю в школу, виховуйте його ви! Це ж ваш обов'язок! Коли педагог зауважує, що виховувати можна тільки спільними зусиллями школи і сім'ї, в тому числі самого тата, він заперечує: – Я роблю все, що від мене залежить. У сина велика бібліотека, сучасний комп'ютер з виходом в Інтернет, він має прекрасну колекцію дисків, скільки разів його возили по за кордон, водили по музеям. Потім довго перераховує елементи своєї участі у вихованні сина. Каже, що вважає це головним, а на занепокоєння школи з приводу поведінки сина відповідає усмішкою.

Запитання і завдання: Порівняйте ці висловлювання: «Без хороших батьків немає хорошого виховання, не дивлячись на всі школи, інститути і пансіонати» (Н. М. Карамзін); «Виховує все: люди, речі, явища, але перш за все і найдовше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги» (А. С. Макаренко). То хто ж правий? Чи може педагог компенсувати недолік виховання в сім'ї? Запропонуйте способи зміни позиції батька в питаннях виховання сина. А у вас є риси, які передалися вам від батьків? Чи можна їх назвати вадами? Заняття може бути проведено у формі дискусії. Студенту необхідно усвідомити, що для вирішення цієї ситуації педагогу важливо мати знання теорії виховання. Необхідно знати і розуміти проблеми сучасної сім'ї, знати психолого-педагогічні закономірності і причини, які містяться в основі поведінки дитини. Всі ці знання допоможуть майбутньому вчителю початкової школи правильно і коректно обґрунтувати ситуацію, що склалася батькам і запропонувати психолого-педагогічні рекомендації по її рішенням.

Далі наведемо приклад кейса, який можна використати при вирішенні педагогічної задачі «Уміння проектувати і здійснювати професійну самоосвіту, виявляти проблеми в здійсненні професійної діяльності і визначати способи їх вирішення». Мета кейса: навчити виявляти етичні цінності, що дають моральне право педагогу вчити інших людей. Ситуація. У закладі загальноосвітньої освіти працює вчителька К. Вона відповідально ставиться до своєї роботи. Колеги вважають її досвідченим учителем, розумним співрозмовником, чуйною і тактовною людиною. Учні також з великою повагою ставляться до неї, характеризуючи вчительку як справедливу і цікаву людину, друга, вчителя, здатного дохідливо пояснити навчальний матеріал. За роки роботи в школі у неї з учнями не відбулося

жодного деструктивного конфлікту. Тривалий час К. була впевнена, що викладання – це її покликання. У цій самій школі навчається її син. Дитина розумна, творча, хлопчик гарно навчається, має задатки лідера. Але протягом кількох років навчання ця дитина відрізняється ще й зухвалою поведінкою, постійно порушує дисципліну на уроках і в позаурочний час. Мама вчителька всі ці роки була в курсі того, що відбувається, проводила зі своїм сином виховні бесіди, але це допомагало лише на короткий час, згодом все поверталось в русло колишньої поведінки. Поведінка дитини неодноразово розглядалася на педагогічній раді. Зрештою, на останньому засіданні педради, було прийнято рішення: на місяць перевести хлопчика на індивідуальне навчання вдома. Також мамі в комісії у справах неповнолітніх було винесено попередження за незадовільне виконання батьківських обов'язків. Ця обставина змусила вчительку задуматись над питанням: чи має вона моральне право на продовження улюбленої педагогічної діяльності?

Питання для обговорення: Запропонуйте варіанти вирішення цієї ситуації. Аргументуйте запропоновані варіанти. Виділіть етичні цінності, які лежать в основі наведеної аргументації. Як Ви вважаєте, моральна чистота вчителя – це міф чи реальність? У чому Ви вбачаєте моральну досконалість вчителя? Що значить бути самим собою в професії? Яке співвідношення професійної честі і людської гідності? Заняття може бути проведено у формі дебатів. Крім того, ефективною буде така форма заняття, коли студенти, на основі аналізу результатів власної практичної діяльності, самостійно сформулюють проблему і створять кейс.

Отже, навчання за допомогою кейсів розвиває у студентів: аналітичні навички (вміння відрізнити дані від інформації, класифікувати, виділяти суттєву та несуттєву інформацію, аналізувати, представляти та добувати її; мислити чітко й логічно), практичні навички (формування на практиці навичок використання теорії, методів та принципів), творчі навички (генерація альтернативних рішень), комунікативні навички (вміння вести дискусію, переконувати, використовувати наочний матеріал та інші медіа-засоби, кооперуватися в групі, захищати власну точку зору, переконувати опонентів, складати короткий та переконливий звіт), соціальні навички (оцінка поведінки людей, вміння слухати, підтримувати в дискусії чи аргументувати протилежні думки, контролювати себе тощо) [2].

Таким чином, у процесі формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи методом кейс-стаді реалізується:

1. Особистісний підхід. Викладач і студент є одnodумцями, знімаються комплекси, внутрішнє напруження, досягається взаємопорозуміння.
2. Ситуативність. Важливі відбір і організація матеріалу на основі професійно орієнтованих ситуацій і проблем.
3. Активізація розумової діяльності студентів шляхом виконання завдань, що потребують достатньої їхньої свідомості й зрілості, здатності до

подолання спеціально створених перешкод.

4. Діяльнісна основа навчання. Виражається в зовнішній і внутрішній активності студента. Обсяг самостійних, групових і колективних форм навчання збільшується, тоді як традиційна фронтальна робота, при якій активність проявляє викладач, а студенти активні тільки в тому випадку, якщо їх запитують, скорочується.

5. Розвиток універсальних форм розумової діяльності в контексті формування професійної компетентності (аналіз, синтез, індукція, порівняння, систематизація тощо).

6. Груповий вплив, коли розкривається індивідуальність кожного студента. Міжособистісну взаємодію можна розглядати в трьох напрямках: спілкування між викладачем і студентом, спілкування викладача і всієї групи, спілкування студентів між собою. У сформованій для виконання кейсу групі складається такий психологічний клімат, що дозволяє ефективно виявити і розкрити можливості кожного студента.

7. Орієнтація на професію, спеціальність.

Подальшого дослідження потребує методична підготовка викладачів закладів вищої педагогічної освіти до самостійного розроблення навчальних кейсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анисимова Л. С. Система педагогических задач в формировании профессиональных компетентностей учителя начальных классов / Анисимова Л. С. // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 181 8. – С. 311–315.
2. Гребенькова Г. В. Кейс-метод у професійному навчанні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nmc.od.ua/wpcontent/uploads/>.
3. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_5x/pg_irwjios.htm.
4. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / Савченко О. Я. // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти». – Полтава, 2001. – С. 8.